



בעלי חיים – אמצעי או מטרה? דוח מן השטח

ריקי בצרי*, יפית בר-און** וישראלה פוקס***

* מייסדת ויו"ר עמותת אס. או. אס. חיות; דוא"ל: rbassry@gmail.com
** מדריכה ארצית בשפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי) משרד החינוך בתחום בעלי חיים ומרכזת 'המנהיגות הצעירה' במחלקה לחינוך יסודי בעיריית תל אביב-יפו; דוא"ל: yafit.bo@gmail.com
*** מדריכה מחוזית בתחום בעלי חיים בשפ"י במשרד החינוך; דוא"ל: israela.fuks@gmail.com

דוח זה עוסק בחינוך לרווחת בעלי החיים בישראל במאה ה-21. הוא מתמקד בתיאור התכנית 'הרוח החיה שבחבורה', שפיתחו עמותת אס. או. אס. חיות, משרד החינוך והמשרד להגנת הסביבה, המופעלת מאז שנת 2000 בכ-300 מוסדות חינוך בישראל, מגני ילדים ועד בתי ספר תיכוניים. הדוח מתאר את חדירתן של תפיסות חדשות של יחסי אדם-חיה למערכת החינוך בישראל, והשפעתן על התכנים החינוכיים המובאים בה. בתקופה הראשונה להפעלת התכנית, חשיבותה בעיני אנשי חינוך נבעה בעיקר מתרומתה לשיפור יכולותיהם הרגשיות והחברתיות של התלמידים; ואילו היום, השפעתה על קידום החינוך לרווחת בעלי החיים נתפסת בעיניהם כמטרה חשובה ומרכזית. דוח זה ממחיש אף את רצונם של תלמידים לשמש כמובילי שינוי ביחסי אדם-חיה בחברה הישראלית של ימינו, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בפרויקט 'חלב חופש' שהם יזמו.

מילות מפתח: בעלי חיים, חינוך, מנהיגות צעירה, מניעת אלימות בקרב ילדים ובני נוער, מעורבות בקהילה, פיתוח מיומנויות חברתיות ורגשיות, רווחת בעלי חיים

מבוא

שכן הוא מעודד בילדים רגישות וחמלה כלפי בעלי החיים. אמנם המטרה החינוכית הראשונית של לימודים על בעלי החיים היא שיפור יכולותיו הרגשיות והחברתיות של הילד, אולם דוח זה נועד לברר אם בתי ספר יקדישו משאבים לקידום קשר עם בעל חיים במטרה לשפר את רווחת בעל החיים, ולא רק להעשיר את הילד.

בשנות השבעים אנשי חינוך שהתנדבו בעמותת אס. או. אס. חיות ייסדו קבוצת מדריכים חלוצה בתחום רווחת בעלי החיים, שבראשה עמדה מייסדת העמותה ריקי בצרי, מדריכה ארצית בנושא מניעת אלימות ומפקחת בשירות הפסיכולוגי-חינוכי מטעם משרד החינוך. קבוצת מדריכים זו הייתה הראשונה להביא למוסדות החינוך תכניות לימוד ייחודיות בנושא 'חס

"כי מקרה בני-האדם ומקרה הבהמה, ומקרה אֶחָד לָהֶם – כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה, וְרוּחַ אֶחָד לְכֹל; וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן-הַבְּהֵמָה אֵין, כִּי הַפֶּל הֶבֶל" (קהלת ג, יט). על פי הפסוק המוכר מקהלת, לאדם אין יתרון על בעלי החיים. ובכל זאת, נהוג לייחס לאדם עליונות על בעלי החיים. לטענתנו עליונות זו היא יכולתו לנהוג באופן מוסרי וערכי, ועליונות זו מצווה עליו לנהוג בחמלה ובאחריות כלפי בעלי החיים.

זה שנים רבות שאנו, אנשי החינוך, עוסקים ביחסי גומלין בין בעלי חיים לילדים וביתרונותיהם. בשנים האחרונות נושא רווחת בעלי חיים זוכה להתייחסות גוברת והולכת במערכת החינוך. פיתוח הנושא הזה תורם הן לילדים והן לבעלי החיים,

ומתפתח בנושא זה,¹ ועמותות רבות פועלות בתחום. כמו כן יותר ויותר בתי ספר מבקשים לעסוק בנושא רווחת בעלי חיים כערך בפני עצמו. למדנו שגם כשאנו מעמידים במרכז את רווחת בעלי חיים התלמידים יוצאים נשכרים מכך.

להמחשת מגוון הנושאים העוסקים ברווחת בעלי החיים נביא לדוגמה פרויקט אחד מתכנית הדגל של עמותת אס. או. אס חיות, משרד החינוך והמשרד להגנת הסביבה. התכנית 'הרוח החיה שבחבורה',² שהופעלה לראשונה ב-2000 ומתעדכנת מאז, מטפחת מנהיגות ומעורבות בקהילה באמצעות בעלי חיים, ומופעלת מדי שנה בכ-300 מוסדות חינוך, מגני ילדים ועד בתי ספר תיכוניים.

התכנית מתמקדת בחיות מחמד, בחיות בר ובחיות משק, והתלמידים דנים בנושאים מגוונים ויוזמים פעילויות לרווחת בעלי חיים.

הנושאים שתלמידים מקדמים במסגרת התכנית

חיות מחמד

- מניעת נטישה, תוך חשיפת התלמידים לחלופות ודגש על המושגים 'אחריות' ו'מחויבות';
- עידוד אימוץ כלבים וחתולים חסרי בית;
- עיקור וסירוס להפחתת התרבות של בעלי חיים;
- מניעת פגיעה, הזנחה והתעללות בחסרי ישע;
- התייחסות אחראית לחולי של בעל חיים: טיפול וטרינרי ומתן סיוע לבעל חיים במצוקה;
- אימוץ אחראי ומתן מענה לצורכיהם של בעלי החיים;
- סחר בבעלי חיים: חשיפה לסבל הנגרם להם בכל שלבי התהליך ומניעתו;
- למידה על בעלי חיים בשבי ופיתוח רעיונות במטרה להקל עליהם;
- קידום חוקים ונהלים לשמירה על איכות חייהן של חיות מחמד;
- אכיפת נהלים בחנויות לממכר חיות מחמד: בדיקת תנאי ההחזקה של בעלי החיים;

הוגן לבעלי חיים'. לאחר מכן היחידה למניעת אלימות בשירות הפסיכולוגי-הייעוצי לקחה לידיה את המושכות והפעילה תכניות למניעת אלימות בעזרת עיסוק בנושא בעלי חיים. כיום מערך ההדרכה בנושא יחס לבעלי חיים הוא חלק בלתי נפרד מהיחידה לאקלים מיטבי וצמצום אלימות בשפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי).

רווחת בעלי חיים

הכוונה הבסיסית שלנו הייתה להיטיב עם חייהם של בעלי החיים בארץ ולמנוע מהם סבל דרך חינוך הדור הצעיר, אלא שכבר אז הבנו שכדי לקבל דריסת רגל במוסדות החינוך עלינו להדגיש את תרומתם של בעלי החיים לילדים.

בעבודתנו רבת-השנים מול אנשי חינוך נחשפנו לאמפתיה, לאכפתיות ולדאגה לבעלי חיים. עם זאת, לעתים קרובות נענינו בשלילה כשביקשנו להתמקד ביחס הוגן כלפי בעלי חיים כמטרה בפני עצמה. פנינו לבתי ספר רבים בהצעה להפעיל תכנית שעניינה רווחת בעלי חיים, אך למרות האהדה שגילו לנושא, מעטים היו המנהלים שנתנו את הסכמתם לעסוק בו תוך התמקדות אך ורק בהיבט של בעלי החיים.

נוכחנו לדעת שהדרך היעילה ביותר להניע בתי ספר להתמקד בנושא רווחת בעלי חיים היא להציג להם טיעונים בדבר תרומתם של בעלי החיים להתפתחות הילד. הגדרת מטרות חינוכיות – כגון צמצום אלימות, פיתוח כישורי חיים ומיומנויות חברתיות, העצמת הילד וטיפוח כשרים אישיים – היא שהביאה מנהלי בתי ספר לאמץ את התכנית ולהפעילה בבית ספרם.

הנחת היסוד שלנו היא שבעלי חיים אינם רק אמצעי לקידום כישורים אישיים או חברתיים, כלי לתועלת בני האדם – אלא הם בראש ובראשונה יצורים בעלי זכות קיום, ויש להתייחס אליהם בחמלה ובכבוד. שימת דגש על רווחתם, למידת אורח חייהם וחיידוד הרגישות לסיפוק צרכיהם של בעלי חיים עשויים למנוע הזנחה, התעמרות ופגיעה בהם. ההבנה שבעלי חיים הם יצורים בעלי תודעה ומסוגלים לחוש כאב תורמת לפיתוח חמלה כלפיהם. לכן בתכניות הלימוד שפיתחנו התייחסנו אמנם אל בעלי החיים כאמצעי חינוכי, אבל הדגשנו גם שרווחתם של בעלי החיים ומניעת פגיעה בהם הן מטרות בפני עצמן.

הרוח החיה שבחבורה

בשנים האחרונות אנו עדים לשינוי מגמה ביחס לבעלי חיים בחברה הישראלית. המודעות לרווחתם גדלה, ונבחר ציבור מאמצים את נושא זכויות בעלי חיים. עניין ציבורי רב הולך

1 מגמת השיפור ניבטת בדוגמאות הבאות: חוק צער בעלי חיים, חוזר מנכ"ל מעודכן מטעם משרד החינוך, צמצום ההמתות ברשויות מקומיות, חוקים להגנה על חיות בר, חוק הפוסל פיטום אוזים, מניעת ניסויים מיותרים בבעלי חיים ועוד.
2 התכנית 'הרוח החיה שבחבורה' נכתבה על ידי ריקי בצרי, ישראלה פוקס ונטע סילוני, בשיתוף המשרד להגנת הסביבה, עמותת אס. או. אס חיות ומשרד החינוך.

• הסעת בעלי חיים בתנאים נאותים: שיפור הנהלים הקיימים היום ובדיקת אפשרות למניעת הסעת בעלי חיים ואיסור משלוחים חיים מחו"ל.

העלאת המודעות לרווחת בעלי חיים וחשיפת הילדים לנקודת מבטם של בעלי החיים מאתגרות את התלמידים ומעודדות מגוון פעילויות. תכניות לימוד בנושאים אלה מגבירות את המוטיבציה של התלמידים להיטיב את מצבם של בעלי חיים: הם הוגים רעיונות מקוריים כיצד לסייע להם ופועלים למימושם.

חלב חופש

נציג כאן דוגמה לפעילות ייחודית של תלמידים מבית הספר לטבע, סביבה וחברה בתל אביב בשנתיים האחרונות, בהובלת יפית בר-און, מורה למדעים, מדריכה ארצית בתחום בעלי חיים במשרד החינוך ומרכזת המנהיגות הצעירה בעיריית תל אביב-יפו. נושא הפעילות הוא 'חלב חופש'. במסגרת התכנית 'הרוח החיה שבחבורה' התקיים קורס מנהיגות, שהשתתפו בו תלמידים מכיתות ו'. הקורס נועד להכשיר את התלמידים להוביל תהליכים אישיים וקבוצתיים, ובמהלכו הם התבקשו לבחור נושא לפרויקט שברצונם לקדם בתחום רווחת בעלי חיים. לאחר מחשבה רבה ודיון בהצעות שונות נבחר בהצבעה דמוקרטית הנושא 'חלב חופש'.

חלב חופש הוא מושג שהמציאו התלמידים והוא אינו קיים היום במרכזים, ומשמעותו היא הפקת חלב מפרות המחוזקות בתנאים משופרים. הכוונה היא שהפרות יצאו מהרפת לטוח פתוח למספר שעות ביום, היקף החליבה מהן יופחת, ויתאפשר להן לשהות במחיצת העגל שלהן בסמוך להמלטה כדי לאפשר לעגל לינוק מאמו ולהתפתח במחיצתה.

התלמידים הציעו לציין על אריזת החלב שיופק מפרות אלו שמדובר ב'חלב חופש', כדי להגביר בקרב הצרכנים את המודעות לצורך בשיפור תנאי מחייתן של הפרות, וליצור לחץ ציבורי שיאלץ את הרפתנים לשפר את תנאי מחייתן.

התלמידים יצרו שלוש קבוצות והתארגנו מיוזמתם למפגשי

עבודה גם בשעות אחר הצהריים:

- קבוצה להגברת המודעות בקרב הציבור;
- קבוצת הסברה שתסייע לרתום רפתנים לתהליך;
- קבוצה שתפעל מול רשויות החוק.

הפעולות שביצעו הקבוצות

קבוצה להגברת המודעות

1. פתיחת עמודים באינסטגרם ובפייסבוק שכוללים מידע ופנייה לקוראים;

- הקמת מרכזי סיוע לחתולים חסרי בית ליד מוסדות חינוך ובשיתוף הקהילה: הקמת מחסה חם; בחורף, הצבת כלי מים בקיץ וטיפול וטרינרי שוטף;
- התנדבות פעילה בכלביות עירוניות ובימי אימוץ ויצירת קשר עם עמותות.

חיות בר

- מניעת ציד וקידום חוק האוסר ציד בישראל;
- איסור שימוש בבעלי חיים לצורכי בידור: קידום חוק האוסר על שימוש בבעלי חיים במופעים ובאירועים בישראל;
- איסור יבוא ומכירה של מוצרים מן החי, כגון פרוות, ביגוד ממשי, צדפות וקונכיות, שנהב, תמונות של חרקים ועוד;
- איסור על אוספי חרקים באוניברסיטאות: ביטול הדרשה לשפד פרפרים, חיפושיות וחרקים נוספים בקורסי אנטומולוגיה;
- פתיחת מרכזי שיקום נוספים לחיות בר: כיום ישנו בית חולים אחד, בספארי ברמת גן;
- הקמת בתי מחסה וגרעיני רבייה לבעלי חיים בסכנת הכחדה בגני חיות ובמרחבים זואולוגיים;
- השבת הציפורים לעיר: התקנת תיבות קינון ומתקני האכלה לציפורים;
- הצלת צבי ים: השתתפות בתצפיות ודיווח למרכז הארצי, פעילות למניעת נסיעת רכבים בחוף הים, פעילות למען צמצום השימוש בשקיות ניילון ועוד;
- הצלת דולפינים: העלאת המודעות לנזקי זיהום מי הים לבעלי החיים. קניית שימורי טונה רק מחברות הנושאות את התו Dolphin Safe, המעיד על שיטות דיג שאינן פוגעות בדולפינים, ואיסור לכידת דולפינים למופעים;
- הצלת פילים יתומים באפריקה: שליחת תרומות שנאספות מפעילויות תלמידים לבית מחסה לפילים יתומים.

חיות משק

- רווחתן של תרנגולות מטילות: העלאת המודעות לסבלן של תרנגולות סוללה ומעבר לצריכת ביצי חופש, פעילות לקידום פיקוח המחירים של ביצי חופש ופעילות לקידום הפיקוח על תנאי החזקת תרנגולות החופש;
- החזקת בעלי החיים במשקים בתנאים נאותים: בדיקת הצרכים של כל סוג בעל חיים והתאמת הסביבה, המרחב, המזון והאקלים המתאימים לו;
- שימוש באלחוש בהליכים כירורגיים, כגון חיתוך קרניים וצריבת מספר על הגוף;

הם זכו לייצג את ישראל בכנס העולמי במקסיקו, בהשתתפות 40 מדינות. בכנס הארצי שנערך השנה חברי הקבוצה הנחו את הכנס, כתבו והפעילו סדנאות והציגו באריכות את הפרויקט באמצעות מצגת שהכינו בעצמם.

בשלב זה התלמידים טרם מצאו רפתנים שמוכנים לשתף פעולה לקידום המטרה. כידוע לא פשוט לערוך שינויים מערכתיים שכאלו, שדורשים בין היתר תקציב רב, אך הם מתכוונים להתמיד במשימתם ולהמשיך בתכנית גם בשנה הבאה. וכמו שאמרה זאת אחת התלמידות: "לא נפסיק עד שאני אשתה חלב חופש בשוקו של הבוקר".

סיכום

התכנית 'חלב חופש' נועדה לעורר את המודעות לסבל הנגרם לפרות בארץ בשל תנאי גידולן ברפתות, ולהציג אלטרנטיבה שתמנע מהן סבל. התלמידים פעלו לאורך כל השנתיים האחרונות לקידום הנושא, ובאופן לא מפתיע מטרה זו של שיפור רווחת בעלי החיים הפכה אמצעי לפיתוח רגישותם של התלמידים לעוולות, להגברת החמלה ולשיפור כישורי המנהיגות שלהם.

כפי שטענו בתחילת הדוח, אנשי חינוך משלבים לימודים בנושא בעלי חיים במטרה לקדם התפתחות רגשית, חברתית ומוסרית בקרב התלמידים. דוח זה הציג תימוכין להשערה כי פעילות למען רווחת בעלי חיים הופכת את התלמיד לאדם טוב יותר וערכי יותר. אין זה משנה אם פיתוח אישיות התלמיד יוצג כמטרה החינוכית המרכזית או רווחת בעלי החיים תוצג כיעד מרכזי: המטרה והאמצעי מחליפים ביניהם תפקידים והופכים לאחד.

המודעות הגוברת לכך שהעיסוק ברווחת בעלי חיים תורם לפיתוח מיומנויות וכישורי חיים אצל ילדים מביאה יותר ויותר בתי ספר להפעיל תכניות לימוד מסוג זה. לטענתנו, החשיפה למצוקת בעלי חיים והחתימה לשמירה על זכויותיהם מגבירות גם את הרגישות לעוולות המתרחשות בגבולות החברה האנושית ואת המודעות לצורך במאבק לשמירה על זכויות אדם. אין ספק כי התייחסות הולמת לבעלי חיים ופעילות לשיפור רווחתם הן דרכים ליצירת חברה אנושית טובה יותר.

2. פתיחת אתר אינטרנט שכולל את פרטי חברי הקבוצה וקורא לשתוף פעולה;
3. הכנת מצגת על 'חלב חופש';
4. הרצאה בכל כיתות בית הספר;
5. הקמת דוכן הסברה ביום ההורים בבית הספר;
6. יצירת הפסקה פעילה לכל תלמידי בית הספר;
7. עיצוב מנשרים ופוסטרים ופרסומם בבתי הילדים ובשכונות המגורים הקרובות;
8. פרסום כתבה באתר בית הספר;
9. פרסום באתר האינטרנט 'יוצרים שינוי';
10. פרסום כתבה ב-ynet;
11. פרסום כתבה בירחון 'גלילאו צעיר';
12. פרסום שלושה סרטונים ביוטיוב;
13. קיום הרצאות בפני צוותי חינוך ותלמידים מבתי ספר אחרים;
14. הפצת רעיון 'חלב חופש' בקרב קבוצות מנהיגות מהתכנית 'הרוח החיה שבחבורה' שפועלות ברחבי הארץ.

קבוצת הסברה לרפתנים ורתימתם לתהליך

1. סיור מודרך ברפת בבאר טוביה;
 2. יצירת קשר עם רפתנים ברחבי הארץ והצגת הרעיון 'חלב חופש'.
- מטרת הקבוצה הייתה למצוא רפתנים שיהיו מוכנים ליישם את רעיון חלב החופש. הם הסבירו לרפתנים שמלבד הערך המוסרי שיש לחלב חופש, הוא גם בעל פוטנציאל רווחי, שכן אנשים ישמחו לשלם יותר בעבור שיפור תנאי המחיה של הפרות בתמורה להשקטת מצפונם.

קבוצת קשר עם רשויות החוק

1. שליחת מכתב למשרד החקלאות ולמשרד להגנת הסביבה;
 2. החתמת עצומה בעד 'חלב חופש' ושליחתה למשרד החקלאות ולמשרד להגנת הסביבה;
 3. קיום פגישה בין נציגת התלמידים והשר להגנת הסביבה לשעבר אבי גבאי;
 4. העברת מכתבים אישיים לחברי הוועדות לפני דיונים בנושא;
 5. השתתפות פעילה בוועדת החינוך בכנסת ביום זכויות בעלי חיים והצגת הרעיון של 'חלב חופש'.
- במאי 2015 הציגו התלמידים את הפרויקט בכנס הארצי של התכנית הבינלאומית 'יוצרים שינוי'³, ובאוקטובר באותה שנה

3 לאתר התכנית 'יוצרים שינוי': <http://dfcworld.com/dfc/israel/>